

Onlajn napadi na novinarke

Naslov u originalu

Onlajn napadi na novinarke

Izdavač

Nezavisno udruženje novinara Srbije

Autori:

Rade Đurić

Nikola Jović

Lektorka

Nataša Polić

Tiraž

50

Dizajn

Ana Dokučević

Rad Nezavisnog udruženja novinara Srbije podržava Švedska u okviru programa Beogradske otvorene škole „Civilno društvo za unapređenje pristupanja Srbije Evropskoj uniji“. Stavovi i mišljenja autora iznetih u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno mišljenje partnera i donatora.

CIVILNO DRUŠTVO ZA
UNAPREĐENJE PRISTUPANJA
SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. METODOLOGIJA	3
3. ISTRAŽIVANJE: Osnažene novinarke = informisani građani	5
4. OPŠTE ODLIKE NAPADA U ONLAJN PROSTORU	13
4.1. Materijalno-pravni i organizacioni deo od značaja za onlajn proganjanje novinarki	19
4.2. Sistem kontakt tačaka i Stalna radna grupa za bezbednost novinara	28
4.3. Pritisци na novinare kao oblik napada i Platforma za evidenciju slučajeva ugrožavanja bezbednosti i prisilavanja na novinare i ostale medijske aktere	30
4.4. Organizacioni okvir	32
4.5. Broj slučajeva onlajn ugrožavanja bezbednosti novinarki	32
4.6. Problem izostanka rodno osetljivog pristupa na temu zaštite novinarki	33
4.7. Odnos zvaničnika prema napadima i izostanak osuda od predstavnika vlasti	35
4.8. Posebno teške posledice primarnih napada po novinarku i sekundarna viktimizacija	36
4.9. Odustajanje od prijavljivanja	36
4.10. Poverenje oštećenih novinarki u mogućnost da budu adekvatno zaštićene od napada je u velikoj meri urušeno	37
4.11. Stanje ili privid faktičke nekažnjivosti	37
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	
1. Zaključci	38
2. Preporuke za poboljšanje položaja novinarki u sistemu zaštite novinara	39

1. Uvod

Napadi na novinare u onlajn prostoru postaju jedan od najvećih izazova u sistemu zaštite novinara. Posebno su ugrožene novinarke, koje trpe ogromne posledice usled različitih pretnji, uvreda i pritisaka. Brojni izveštaji, istraživanja ali i aktivnosti oko preduzimanja mera za rešavanje govore o povećanju takvih napada i nemoći sistema da se odupre izazovima prevencije i suzbijanja.¹

Na osnovu prijavljenih incidentnih događaja na štetu novinara i prikupljenih podataka iz različitih izvora, u „Bazi napada i pritisaka na novinare“ NUNS-a zabeležen je 151 različit napad ili pritisak na novinare, medijske radnike, medije i njihovu imovinu u Srbiji u prvih devet meseci 2020. godine, od čega su u 69 slučajeva predmet napada bile novinarke.

Od ukupnog broja, u 75 slučajeva napadi su učinjeni na internetu, a u 29 slučajeva napadnute su novinarke. U ovu vrstu napada spadaju direktne poruke na društvenim mrežama Fejsbuk, Tviter i Instagram, u obliku pretnji, uvreda i pritisaka u postovima ili tekstovima.

U poređenju sa 2019. godinom, u prvih devet meseci zabeleženo je povećanje od gotovo 50 odsto napada i pritisaka.² Od 2016. godine broj incidentnih događaja u onlajn prostoru se konstantno uvećava, a sami napadi postaju sve brutalniji.³

2. Metodologija

Kvantitativno istraživanje

Način prikupljanja podataka: Onlajn anketiranje

¹ Reporters Without Borders "Online Harrasment of Journalists", 2018, https://rsf.org/sites/default/files/rsf_report_on_online_harassment.pdf

Troll Busters and IWMF "The Impact on Female Journalists and Their Reporting", 2019, <https://www.iwmf.org/wp-content/uploads/2018/09/Attacks-and-Harassment.pdf>

Amnesty International, 2017, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2017/11/amnesty-reveals-alarming-impact-of-online-abuse-against-women/>

Univeristy of Texas Austin, "Woman Journalists nad Online Harassment", 2018, <https://mediaengagement.org/research/women-journalists/>

² Upoređivani su kompletna 2019. godina i prvih devet meseci 2020. godine

³ NUNS Baza napada i pritisaka na novinare <http://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>

Instrument: Anketni upitnik sastavljen od 51 pitanja, koja se odnose na percepciju lične bezbednosti i izloženosti na internetu, ugrožavanje radnih i profesionalnih prava, percepciju zaštitne uloge države i strukovnih udruženja, uticaj bezbednosnih rizika i pretnji na privatni život i odnos prema profesiji.

Uzorak: 82 novinarka

Kvalitativno istraživanje

Način prikupljanja podataka: Dubinski i detaljni personalizovani intervjui sa novinarkama koje su lično bile suočene sa problemom ugrožavanja bezbednosti na internetu.

Broj intervjua: četiri

U okviru izveštaja korišćeni su i materijali, podaci i zaključci koji su dobijeni iz ranijih objavljenih i neobjavljenih istraživanja na kojima su radili neki od autora, kao i podaci dobijeni u okviru angažovanja u grupama za zaštitu novinara.

Ovi podaci obuhvataju razgovore sa 20 novinarki koje su na različite načine pretrpele pritiske i napade zbog novinarskog posla, razgovore sa predstavnicima nadležnih organa, članovima Stalne radne grupe za bezbednost novinara, predstavnicima novinarskih udruženja i stručnjacima koji se bave pitanjem zaštite novinara.

Autori su koristili podatke dobijene kroz učešće u radu posebnih grupa koje se bave napadima na novinare, kao što su Stalna radna grupa za bezbednost novinara (zapisnike sa sastanaka, zaključke sa zajedničkih sastanaka predstavnika javnih tužilaštava, policije i novinara koje je organizovala Misija OEBS u Srbiji) i Radna grupa za izradu Platforme za evidenciju slučajeva ugrožavanja bezbednosti i pritisaka na novinare i ostale medijske aktere. Podaci koji su dobijeni kroz rad pomenutih grupa nisu izneti u ovom istraživanju, već su poslužili za donošenje zaključaka. Zaključci izneti na osnovu takvih podataka su opšte prirode i ne prikazuju informacije iz pojedinačnih slučajeva napada koji bi mogli uticati na tok još uvek aktivnih postupaka.

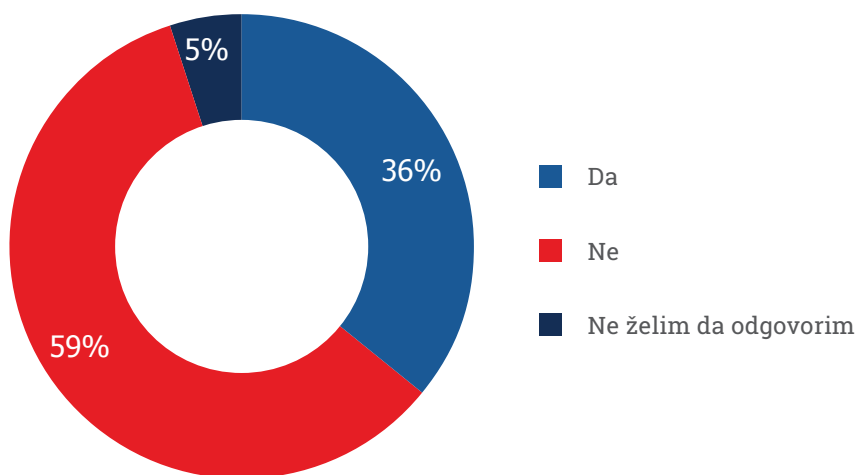
3. ISTRAŽIVANJE: O snažene novinarkе = informisani građani

Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je tokom septembra 2020. godine sprovedo istraživanje među novinarkama „O snažene novinarkе = informisani građani“, u okviru kojeg je više od trećine ispitanica (36 odsto) odgovorilo da je u poslednjih pet godina dobijalo pretnje onlajn kanalima ili im je na bilo koji drugi način bila ugrožena bezbednost tim putem. Od toga njih 42 odsto tvrdi da je to bila posledica nekog od njihovih tekstova, a 27 odsto da je zbog ukupnog rada.

Svaka četvrta novinarka (25 odsto) pretnje je dobijala zbog medijske kuće u kojoj radi. Da je reč o izolovanom napadu na njih odgovorilo je 42 odsto novinarki koje su učestvovale u onlajn anketiranju, dok je 18 odsto reklo da je reč o delu kampanje uperene protiv njih.

Polovina ispitanica smatra da su pretnje izrečene u onlajn svetu podjednako opasne kao i one koje se dobijaju uživo.

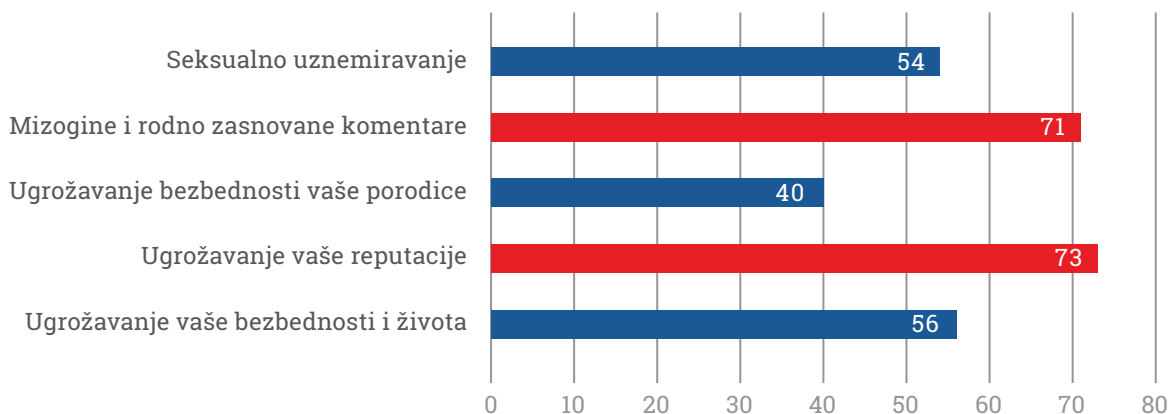
▶ **Da li ste u poslednjih pet godina dobijali pretnje onlajn kanalima ili vam je na bilo koji drugi način bila ugrožena bezbednost ovim putem?**

U 73 odsto slučajeva, prema nalazima istraživanja NUNS-a, te pretnje su se svodile na ugrožavanje njihove reputacije, 71 odsto na mizogine i rodno zasnovane komentare, a više od 50 odsto pretnji su predstavljale seksualno uznemi-

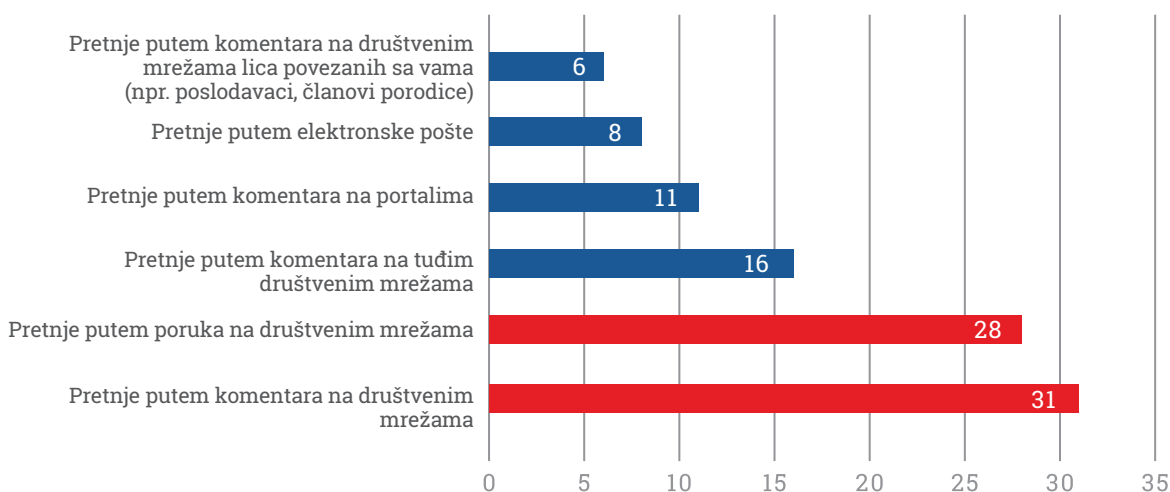
ravanje i ugrožavanje bezbednosti i života. Ugrožavanje bezbednosti porodica novinarki dovelo se u pitanje u 40 odsto primera.

▶ Šta su pretnje koje ste dobijali u sebi sadržale?

Pretnje u onlajn svetu novinarkama najčešće stižu putem komentara na društvenim mrežama - u 31 odsto slučajeva, potom na porukama na mrežama (28 odsto), putem komentara na tuđim društvenim mrežama (16 odsto) i putem komentara na portalima (11 odsto).

▶ U kom obliku ste najčešće dobijali pretnje onlajn?

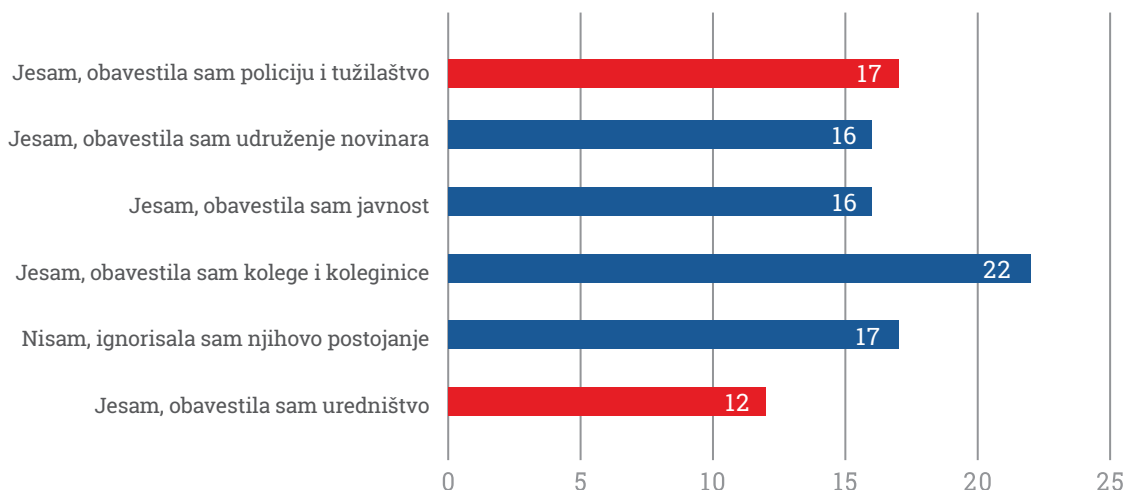
Skoro 30 odsto ispitanica u medijskoj industriji tvrdi da su se pretnje koje su dobijale pretvarale u višemesečno proganjanje, a u 29 odsto slučajeva iza pretnji su stajale političke organizacije, pojedinci u 27 odsto, pojedine grupe (navijačke, nacionalističke) u 15 odsto primera. Skriveni identiteti ili lažni profili na internetu bili su izvor pretnji novinarkama u 29 odsto slučajeva.

U ovakvim situacijama novinarke se najčešće obraćaju kolegama i koleginicama (22 odsto), potom i uredništvu (17 odsto). Svega 17 odsto njih je pretnje prijavilo policiji i tužilaštvu.

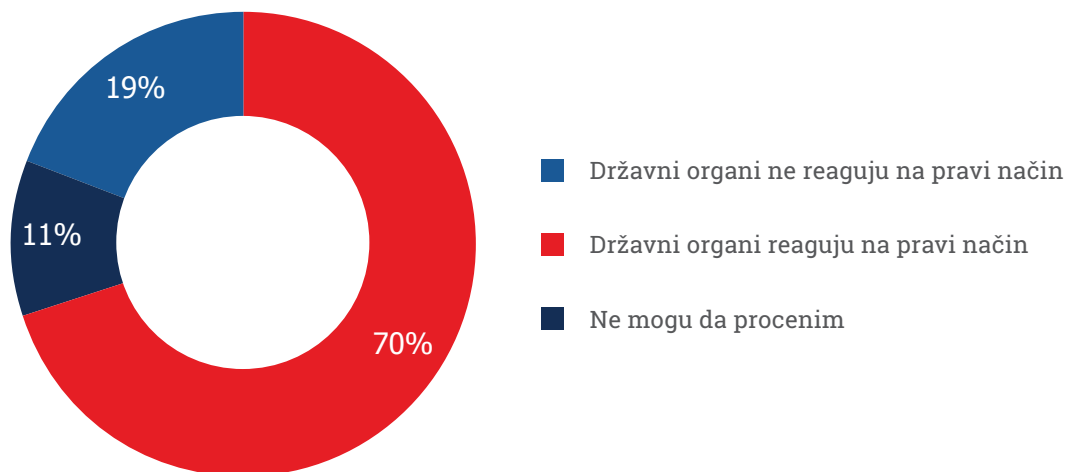
Istraživanje je pokazalo da čak 70 odsto ispitanica smatra da državni organi ne reaguju na pravi način. Od toga 30 odsto smatra da uopšte ne reaguju, a 40 odsto da „uglavnom ne reaguju“. Svaka deseta, s druge strane, ne slaže se s ovim tvrdnjama.

Na pitanje kako bi ocenile odnos državnih organa prema njima u toku samog postupka, više od 50 odsto odgovora novinarki bilo je da predstavnici nadležnih organa nisu učinili da se osećaju dobro, uvaženo i sigurno, manje od 20 odsto je imalo suprotna iskustva, dok su ovaj odnos ocenile „neutralnim“ njih 26 do 31 odsto.

▶ Da li ste i kako reagovali na te pretnje?

► **Ocenite reakciju državnih organa u slučajevima prijavljenog ugrožavanja bezbednosti novinarki?**

Skoro dve trećine ispitanica (61 odsto) ponovo bi prijavile pretnje ukoliko bi ih dobile, dok 24 odsto njih to ne bi ponovile.

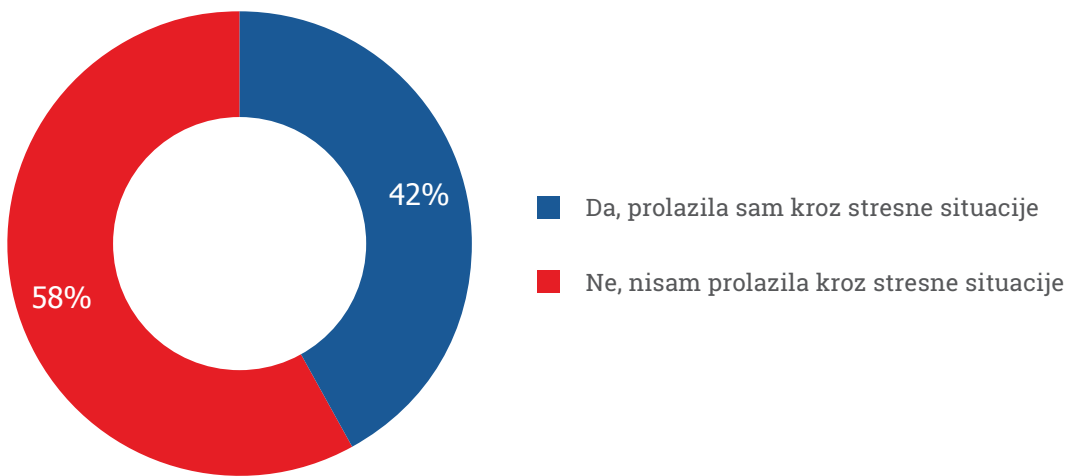
Od novinarki koje nisu imale iskustva sa pretnjama, 63 odsto je odgovorilo da bi prijavile nadležnim organima ukoliko bi se našle u takvim situacijama, dva odsto to ne bi učinilo, a 35 odsto nije sigurno šta bi uradilo.

► **Ukoliko ste prijavili slučaj nadležnim organima, da li biste to isto uradili da se opet nađete u takvoj situaciji? (novinarke koje su imale iskustvo pretnji na internetu)**

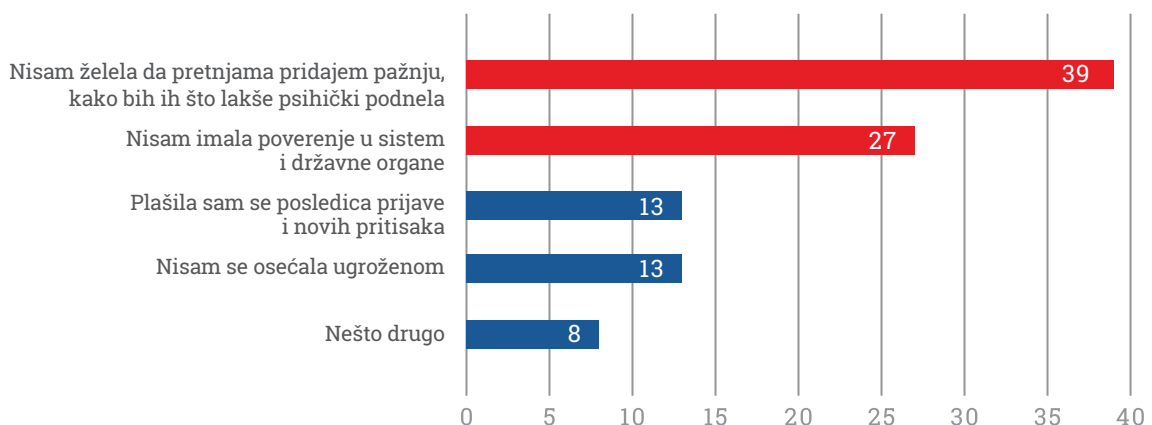

Od novinarki koje su prijavljivale pretnje u Srbiji, četiri odsto je reklo da su državni organi vršili pritisak na njih da se odustane od postupka, njih 8,5 odsto da su nadležni tražili da same prikupljaju dokaze, a 12,5 odsto smatra da se proces vodio netransparentno.

▶ **Da li je sam proces, nakon prijave pretnji državnim organima, doveo do toga da prolazite kroz nove stresne situacije?**

▶ **Ukoliko ste dobijali pretnje, a niste na njih reagovali, šta je bio razlog za takvu odluku?**

Intervjuisane ispitanice ističu nezadovoljstvo radom državnih institucija u zaštiti njihovih ne samo profesionalnih, već i građanskih prava. Institucije su

percipirane kao neefikasne u svom radu, inertne, spore i često prilično nezainteresovane za rešavanje ovakvih slučajeva. Takođe, državne institucije odgovaraju samo na prijavljena ugrožavanja bezbednosti novinarki, dok veoma retko same pokreću istražne i druge zakonom predviđene procese.

Državne institucije se takođe doživljavaju ne kao institucije svih građana, već kao institucije politički podobnih novinara. Dakle, državne institucije, sudeći prema izjavama novinarki u dubinskim intervjuima, prepoznaju podelu novinara na provladine i sve druge, pa shodno toj klasifikaciji deluju tako što su motivisane i voljne da rešavaju slučajeve ugrožavanja bezbednosti isključivo onih novinarki koje su deo provladinih medija.

Novinarke koje su dobijale pretnje ukazuju da je u 60 odsto slučajeva to uticalo negativno na njihov privatni život, 58 odsto na njihovo fizičko i psihičko zdravlje, 32 odsto na odnos prema poslu, 30 procenata na odnos prema novinarskoj profesiji, a 70 odsto na odnos prema institucijama.

Odnos novinarki prema pretnjama determinisan je društvenom dinamikom koju u Srbiji sa jedne strane odlikuje polarizovanost, isključivost i ekstremizam, a sa druge strane neefikasnost institucija države. U takvoj situaciji, novinarke koje su izložene učestalim pretnjama i napadima bivaju „prisiljene” da se na to naviknu.

Prema njihovom svedočanstvu, prvi susret sa pretnjama i napadima doživljava se veoma intenzivno i emotivno. Međutim, kako institucije države i udruženja novinara ne uspevaju da ih zaštite, one vremenom počinju da se na pretnje i napade „navikavaju”, koristeći različite psihološke mehanizme kojima minimalizuju njihov značaj i uticaj.

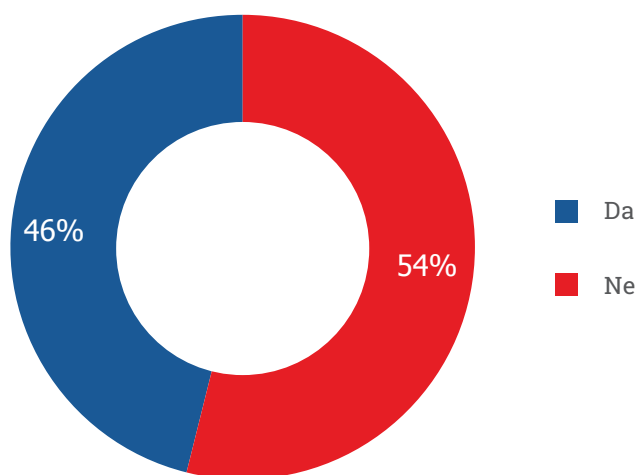
Osim onlajn pretnji koje su vidljive i transparentne, postoji permanentni strah od gubitka posla usled direktnih i indirektnih političkih pritisaka na vlasnike i urednike medija. Situacija u kojoj profesionalno bavljenje novinarskim pozivom može biti razlog za strah od gubitka posla, zbog političkih i drugih pritisaka, dovodi do stanja poslovne i lične frustracije i utiče na rad novinarki i lično dobrostanje.

Izloženost onlajn pretnjama i napadima kreira pritisak na novinarku koji nije samo lični (interni), već dolazi iz njenog primarnog okruženja, porodice. Ovaj, brigom motivisan, pritisak dodatno negativno utiče na poslovni i privatni život novinarki.

Intervjuisane novinarki koje su lično bile suočene sa problemom ugrožavanja bezbednosti na internetu ukazuju na nedostatak kolegijalne empatije i izostanak prave podrške redakcije kada se napad na njih desi. Smatraju da su veća saosećajnost, podrška i prenošenje iskustva starijih kolega mlađima od izuzetnog značaja, pogotovo pri prvim susretima sa neprijatnim i ugrožavajućim situacijama.

Osim pretnji, više od svake druge ispitanice dobijalo je u poslednjih pet godina uvredljive poruke na internetu koje nisu mogle da kvalifikuju kao pretnje.

▶ **Da li ste u poslednjih 5 godina dobijali uvredljive poruke na internetu, koje ne biste mogli da kvalifikujete kao pretnje?**

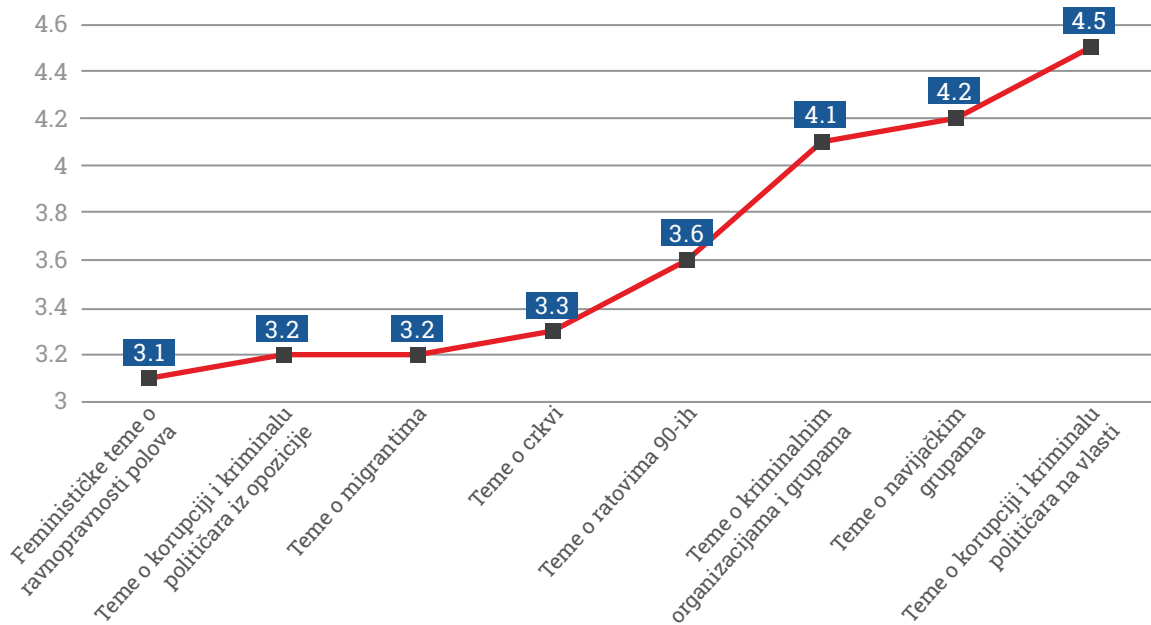

Velika većina novinarki u Srbiji, barem je tako odgovorilo 84 odsto njih u okviru istraživanja NUNS-a, smatra da je broj onlajn pretnji i pritisaka povećan u odnosu na pretnje uživo.

Teme u Srbiji koje izazivaju komentare koji se mogu povezati sa govorom mržnje, pretnjama i pritiscima na novinare i novinarki najčešće su one o korupciji i kriminalu političara na vlast, teme o navijačkim grupama i teme o kriminalnim organizacijama i grupama.

Teme u Srbiji koje izazivaju komentare koji se mogu povezati sa govorom mržnje, pretnjama i pritiscima na novinare/ke?

Čak 67 odsto ispitanica iz medijskog sektora smatra da je najveći problem u rešavanju ovakvih situacija izostanak dosledne primene postojećih propisa i zakona, dok svaka peta (22 odsto) misli da su potrebni novi propisi i zakoni koji bi regulisali položaj novinara.

Njih 64 odsto misli da bi obuka koja se odnosi na bezbednost novinarki na internetu mogla da im bude od koristi, svaka deseta smatra drugačije, a 26 odsto ne može da proceni.

Ispitanice ulogu strukovnih udruženja u zaštiti i unapređenju bezbednosti novinarki i novinara trenutno vide kao neefikasnu.

Preporuke ispitanica su da se novinarska udruženja pozicioniraju tako da **(a)** imaju ulogu posrednika između novinarki/novinarica i nadležnih institucija; **(b)** informišu novinarke i novinare o njihovim pravima i procedurama kada se nađu u situacijama koje ugrožavaju njihova prava; **(c)** edukuju novinarke i novinare u domenu zaštite lične bezbednosti onlajn i uživo; **(d)** permanentno upozoravaju javnost na kršenje prava novinarki i novinara; **(e)** pružaju pravnu pomoć ugroženim novinarkama i novinarima.

Većina ispitanica ili ne zna za postojanje Stalne radne grupe za bezbednost novinara ili nije upoznata sa njenim aktivnostima. Ipak, ispitanice se slažu da je ideja o postojanju jednog ovakvog tela dobra, ali da je implementacija aktivnosti nezapažena, tako da se njen rad ni ne može valjano procenjivati.

4. Opšte odlike napada u onlajn prostoru

Razlozi zbog kojih se više napada beleži na društvenim mrežama su brojni, počev od fizičkih pogodnosti kakve su nepostojanje direktne komunikacije koja zahteva fizičko prisustvo, gde je potrebno iskazati mnogo veću hrabrost i odgovornost za ono što se izgovara. Komunikacija na internetu znači i mogućnost odložene komunikacije, dovoljno vremena za osmišljavanje napada i brzo povlačenje u slučaju da se lice koje napada oseća neugodno.

Internet pogoduje veoma brzim i jednostavnim grupnim okupljanjima, podršci, ali i napadima iz grupa. Ovo je i jedan od razloga zbog kojih se potencijalni napadač lakše odlučuje za delovanje. Veoma je upitno da li bi se napadač odlučio na to da je sam i da na licu mesta (mreži) nema osećaj odobravanja ili saučesništvo drugih lica.

Na taj način napadaču se nudi veći osećaj sigurnosti i slobode da se delo izvrši. Veoma važno je i to što objave predstavljaju mahom javnu sadržinu koja ostaje na internetu u dugom periodu, pa u vezi sa tim napadači i njihova dela imaju i brojnu publiku i određenu podršku na javnoj sceni koja se ogleda u lajkovima ili komentarima podrške.⁴

Razlozi mogu biti i nešto drugačije prirode: mogućnost prikrivanja identiteta, teže otkrivanje učinioca ukoliko pažljivo prikriva identitet, svest počinioca o otežanom otkrivanju i procesuiranju od organa gonjenja koji se ogledaju u poteškoćama kod prikupljanja dokaza u vezi sa identitetom onih koji prete, rokovala i neizvesnosti pribavljanja podataka kod policije i tužilaštava. Svi ovi razlozi mogu da pruže potencijalni dodatni zamah za lakše upuštanje u napade.⁵

⁴ Kritične tačke u sistemu zaštite novinara, Kritična tačka 9, Problem procesuiranja napada na novinare na društvenim mrežama i portalima, strana 42

⁵ Kritične tačke u sistemu zaštite novinara, Kritična tačka 9, Problem procesuiranja napada na novinare na društvenim mrežama i portalima, strana 42

Lični profili na društvenim mrežama napadačima daju mogućnost uklanjanja napisanih postova, komentara i direktnih poruka (samim tim i dokaznog materijala koji se potom nešto teže pronalazi), a tome pomaže i izostanak adekvatne reakcije oštećenih (neprijavljivanje) ili čak i često brisanje sopstvenih postova u okviru kojih se nalaze negativni komentari.

Sa druge strane, od izuzetnog uticaja je i vrednosni sistem koji je prihvaćen u društvu gde ne postoji osuda zbog netolerancije prema neistomišljenicima, koja je naročito vidljiva na društvenim mrežama. Napade ne osuđuju predstavnici vlasti, što daje zamah ostalim građanima da to shvate kao oblik pre svega nekažnjivog i tolerantnog ponašanja.

S obzirom na utisak manjeg stepena odgovornosti zbog same pretnje ukoliko se izvrši na društvenim mrežama, i već pomenutog izostanka bliskosti i fizičkog odnosa „licem u lice“, internet postaje ključni prostor za olako i veoma grubo ispoljavanje nezadovoljstva stavovima drugih. Danas i dalje imamo situacije u kojima je građanima neophodno objašnjavati koliko je važno da se sloboda govora i pravo na iznošenje mišljenja moraju braniti, te da propisi ne dozvoljavaju prekoračenje granica netolerancije. U vezi sa načinima na koje se pretnje izriču, nalazimo i primere odsustva svesti o mestu i posledici onoga što se čini, uz utisak da građani koji prete veoma često ne poznaju svoja prava i naročito obaveze.

Građani veoma često i ne uočavaju iste ili slične elemente u ponašanju na društvenim mrežama sa postupcima koji se čine uživo, prilikom fizičkog kontakta sa osobama kojima se obraćaju i prete (primer: „pa šta, nije to isto, nisam joj to rekao uživo, ovo je samo Fejsbuk“).

Sa druge strane, povećava se svest i znanje onih koji su te napade već činili, ali i drugih mogućih počinitelaca o tome gde se nalazi granica preko koje ne bi smeli da prelaze (potencijal i način na koji su izrečene određene pretnje, gde se nalazi granica između pretnji, uvreda i pritisaka).⁶

Nažalost, s obzirom na brojne primere izrečenih veoma ozbiljnih pretnji putem interneta, praksa i nekažnjivost govore drugačije.⁷ No, razlozi za to su brojni: od

⁶ Kritične tačke u sistemu zaštite novinara, Kritična tačka 9, Problem procesuiranja napada na novinare na društvenim mrežama i portalima, strana 42;

⁷ Kritične tačke u sistemu zaštite novinara, Kritična tačka 9, Problem procesuiranja napada na novinare na društvenim mrežama i portalima, strana 42

izostanka reakcije samih oštećenih do načina na koji praksa u krivičnoj materiji vidi realnu opasnost od izrečenih pretnji.

Kao probleme u određenom broju napada posebno ističemo stanje faktičke nekažnjivosti većine sličnih postupaka na društvenim mrežama, odnos određenog dela nadležnih organa, naročito u manjim sredinama kod nižih službenika u hijerarhiji, kod kojih postoji stav o propuštanju reakcije i nerazumevanja negativnog ponašanja na društvenim mrežama, pa čak i odobravanja („nije to mislio”, „ne zna šta piše”, „nemoj tako, pa poznajete se”, „ma to je Fejsbuk, tamo svi pišu svašta”, „ko da ti je napisao ne znam šta”, itd).⁸

Kao jedan od problema beleže se i poteškoće u procesuiranju pred nadležnim organima koje se ogledaju u postupku prikupljanja podataka, kao što su: dostupne informacije na društvenim mrežama o identitetu lica koje preti, informacije u vezi sa događajima, a sve zbog sedišta servera ili portala van Srbije i težine pribavljanja podataka od nadležnih organa iz zemalja u kojima su registrovani.

Problem predstavlja i dodatni teret za žrtve koje su, prema nalogu nadležnih, u obavezi da dostave dokazni materijal. To predstavlja oblik sekundarne viktimizacije i jedan je od češćih razloga za odustajanje od daljeg gonjenja ili neprijavlivanje novih napada.⁹

Onlajn prostor je i mesto na kojem ostali građani uče na primeru drugih učilaca. Koliko je dobro zbog toga što se podiže svest o tome šta jeste napad i pretnja, sa druge strane negativan efekat je prilagođavanje potencijalnih učilaca na osnovu primera drugih (pretnja izrečena u potencijalu). Za razliku od događaja na ulici kome može da prisustvuje samo napadač i oštećeni novinar, u onlajn prostoru veliki broj događaja ostaje zabeležen.

U tom smislu, uopšteno gledano, **kritična mesta kod onlajn napada**¹⁰ su:

⁸ Primeri su prikupljeni u toku istraživanja napada na novinare i razgovora sa oštećenim novinarkama od strane autora u okviru izrade analize Kritičnih tačaka u sistemu zaštite novinara za Slavko Ćuruvija Fondaciju, kao i razgovorima sa oštećenim novinarkama čiji se slučajevi i dalje procesuiraju;

⁹ Kritične tačke u sistemu zaštite novinara, Slavko Ćuruvija Fondacija, Kritična tačka 9, Problem procesuiranja napada na novinare na društvenim mrežama i portalima, strana 43;

¹⁰ Izrađeno od strane autora u okviru predloga za razmatranje posebne tačke onlajn proganjanja novinarki u okviru Akcionog plana Stalne radne grupe za bezbednost novinara, 2019;

1. **povećanje broja onlajn pretnji.** Ukupan broj napada gotovo je značajno uvećan u odnosu na 2019. godinu;
2. **dugo trajanje postupaka.** Razlozi za dugo trajanje postupaka mogu da budu problemi sa prikupljanjem podataka, nedostatak dokaza, proceduralni problemi u odnosu između tužilaštva i policije, negativni pritisci od strane drugih organa vlasti;
3. **kapaciteti službi nadležnih organa MUP-a** (Služba za visokotehnoški kriminal) i RJT - Posebnog tužilaštva za visokotehnoški kriminal. U odnosu na organizaciju i resurse koji se izdvajaju za sprečavanje krivičnih dela, utisak je da se visokotehnoški kriminal nalazi iza drugih oblasti. Sa druge strane, u odnosu na realan kapacitet, uočava se i da stručnjaci za visokotehnoški kriminal u okviru Posebnog tužilaštva i Službe MUP-a veoma dobro rade svoj posao. Upoređujući kontinuirani porast broja napada na internetu sa drugim krivičnim delima koja u dužem vremenskom periodu predstavljaju primarna, za oblast visokotehnoškog kriminala se izdvaja znatno manje sredstava. Porast uočenih napada i važnost oblasti treba da prati i adekvatna reorganizacija i podizanje kapaciteta na svim nivoima (pristup najnovijim tehnologijama, broj stručnjaka za nove tehnologije, reakcija na odliv kvalitetnih kadrova, visine plata, angažovanost, preopterećenje, obnavljanje kadrova, tehnički kapaciteti, pomoć u službama koje se bave istraživanjem i prikupljanjem obaveštenja i podataka);
4. **problem prikupljanja i nedostatak dokaza.** Smanjene tehničke mogućnosti oštećenih novinara da prikupe sve potrebne dokaze automatski usmeravaju na policiju i tužilaštvo koji su preopterećeni. Kapaciteti i mogućnosti za pribavljanje dokaza, čak i od strane tužilaštava i policije, takođe su mali, naročito kad su u pitanju društvene mreže ili portali koji su stacionirani van Srbije;
5. **potencijal onlajn prostora za povezivanje, grupisanje napadača i saznavanje informacija** o stvarnim nalogodavcima ili licima čija uloga može da bude i targetiranje (uzrok), a gde je ostvarena pretnja samo posledica koja izaziva strah. U poređenju sa događajima na ulici koji ne mogu uvek biti zabeleženi, u okviru onlajn prostora postoji više mogućnosti za ostavljanje podataka, pa samim tim i otkrivanje učinilaca ili povezanih lica. Kao primer dajemo: povezivanje sa pisanjem na drugim stranicama

ili komentarisanjem sa nalozima, vidljiva komunikacija u komentarima ili na postovima, lajkovi, šerovanje postova;

6. **način prikupljanja informacija (prikupljanje dokaza) od oštećenih i efekti sekundarne viktimizacije;**
7. **način na koji se izriče pretnja (upućena u potencijalu).** Onlajn prostor, a naročito društvene mreže, danas sve više predstavljaju široku javnu scenu na kojoj se preuzima primer i model ponašanja drugih napadača u čijim slučajevima su, na primer, odbačene prijave. Ovo mesto je posebno kritično, imajući u vidu ogroman priliv ovakvih napada i nedostatak adekvatnog odgovora represivnog sistema (Krivični zakonik, Zakon o prekršajima). Naravno, krivica ne može da bude na tužiocima i službenicima policije koji postupaju po propisima, već na nespremnosti da se sistem kao takav promeni usled novonastalih okolnosti;
8. **stalni napredak tehnologija, novi oblici komunikacija, nove mreže** (posebno izdvajamo mrežu za komunikaciju Tik Tok koja poseduje ogroman negativan potencijal), **promene i neprilagođenost korisnika novim softverima, sistemima zaštite, nejasne politike privatnosti i informacija koje ostaju na mreži, neznanje novinara kao korisnika, objavljivanje detalja o pretnji pre podnošenja prijave ili obezbeđivanja dokaza, itd.**

U sistemu zaštite novinara uočili smo više važnih mesta na različitim nivoima koja mogu da imaju veliki uticaj na definisanje oblika napada, utvrđivanje posledica, uočavanje i rešavanje slučajeva napada na novinarke na internetu.

U tom smislu, razlikujemo:

a) materijalno-pravni i organizacioni deo koji obuhvataju:

- međunarodne propise kao osnovu i materijalno-pravni aspekt krivično-pravne zaštite kroz **određivanje krivičnih dela na štetu novinara** u posebnom delu Krivičnog zakonika Republike Srbije;
- organizacioni aspekt krivično-pravne zaštite, a u vezi s tim organizaciju i nadležnost organa krivičnog gonjenja i **važnost Posebnog tužilaštva za visokotehnoški kriminal** u okviru Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, ali i značaj Službe za borbu protiv visokotehnoškog kriminala u okviru MUP-a Republike Srbije;
- **sistem „kontakt tačaka“** koji je uspostavljen Sporazumom o saradnji i

merama na podizanju nivoa bezbednosti novinara, a koji za cilj ima brzo prijavljivanje, hitno postupanje nadležnih organa i bolju kontrolu procesuiranja napada na novinare u skladu sa propisima kojima je već određena nadležnost u postupanju javnih tužilaštava i policije;

- **stalnu radnu grupu za bezbednost novinara**, takođe uspostavljenu Sporazumom¹¹, u okviru koje se, između ostalog, razgovara o detaljima ali i prati tok napada na novinarku (uz zaključke koji doprinose rešavanju pojedinačnih slučajeva i sistemskom rešavanju problema - predlozi za izmene i dopune KZ ili ZKP, izrada internih uputstava za nadležne organe koji mogu da pomognu istražne radnje);
- buduću **Platformu za beleženje pritisaka na novinare**, na osnovu Sporazuma o uspostavljanju Platforme za evidenciju slučajeva ugrožavanja bezbednosti i pritisaka na novinare i ostale medijske aktere, koja bi trebalo da bude od velikog značaja za definisanje i razmatranje pritisaka koji se upućuju novinarkama u onlajn prostoru;

b) konkretna kritična mesta nastala u praksi praćenja prijavljivanja i procesuiranja napada, koja imaju veliki uticaj na izvršenje dela, njihovo rešavanje i odnos novinarki prema prijavljivanju, pri čemu izdvajamo:

- uvećanje broja slučajeva onlajn ugrožavanja bezbednosti novinarki;
- izostanak rodno osetljivog pristupa na temu zaštite novinarki;
- nekažnjivost pritisaka na novinare;
- posebne oblike napada i pritisaka koje novinarku doživljavaju od domaćih zvaničnika, narodnih poslanika i drugih predstavnika vlasti;
- odnos zvaničnika i izostanak osuda od predstavnika vlasti;
- posebno teške posledice primarnih napada u onlajn sferi po žene novinare i sekundarna viktimizacija;
- odustajanje od prijavljivanja napada i pritisaka;
- poverenje oštećenih novinarki u mogućnost da budu adekvatno zaštićene od napada je u velikoj meri urušeno;

¹¹ Sporazum o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara, sa veb stranice Asocijacije onlajn medija <https://www.aom.rs/wp-content/uploads/2016/12/Sporazum-o-saradnji.pdf>

- stanje faktičke nekažnjivosti ili utiska nekažnjivosti, u zavisnosti od gledišta i načina na koji se tumači situacija sa nerešenim ili neprocesuiranim slučajevima, može biti i utisak nekažnjivosti.

4.1. Materijalno-pravni i organizacioni deo od značaja za onlajn proganjanje novinarki

Međunarodni dokumenti i standardi, ali i domaće stručne analize ukazuju na to da je reč o problemima koje novinarke ređe prijavljuju i da je zato pojačana potreba razvijanja efikasnih mehanizama u toj oblasti, koji bi uključili podršku i pomoć. Takođe se ističe da je potrebno ojačati kapacitete organa nadležnih za sprovođenje zakona kako kroz organizovanje obuka, tako i kroz unapređenje baza podataka o rodno zasnovanim povredama i ugrožavanjima novinara. Problemima napada na novinarke uglavnom se bave stručnjaci koji rade na pitanjima rodne ravnopravnosti.

Posebno izdvajamo **Rezoluciju Generalne skupštine UN od 13. novembra 2017. godine, koja se tiče bezbednosti novinara i problema nekažnjivosti napada na novinare** i sadrži sve bitne elemente sistema koji treba da zaštiti novinarke. Rezolucija poziva države da stvaraju i održavaju, u zakonu i u praksi, bezbedno okruženje za novinare da samostalno rade svoj posao i bez nepotrebnog mešanja, i to, između ostalog, i putem:

- a. zakonodavnih mera;
- b. pružanja podrške pravosuđu u razmatranju obuke i podizanja svesti i podrške obuci i podizanju svesti među policijskim službenicima i vojnim osobljem, kao i među novinarima i civilnom društvu, u vezi sa međunarodnim pitanjima vezanim za ljudska prava i međunarodno humanitarno pravo u kontekstu bezbednosti novinara, uključujući i snažnu fokusiranost na diskriminaciju na osnovu seksualne i rodne pripadnosti, kao i na nasilje nad novinarima i na **specifičnosti onlajn pretnji i uznemiravanja žena novinara**;
- c. redovnog praćenja i izveštavanja o napadima na novinare;
- d. **prikupljanja i analiziranja konkretnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka o napadima ili nasilju nad novinarima, koji su razvrstani između ostalog i po polu;**

- e. javne i sistematske osude nasilja i napada;
- f. **posvećivanja resursa potrebnih za istraživanje i gonjenje takvih napada i za razvijanje i sprovođenje rodno osetljivih strategija za suzbijanje nekažnjivosti za napade i nasilje nad novinarima**, uključujući, gde je to primere-no, primere dobre prakse poput onih identifikovanih u rezoluciji Komiteta za ljudska prava UN 33/2;
- g. uspostavljanja sigurnosnih istražnih postupaka na rodnom nivou, **kako bi se ohrabrile novinarke da prijavljuju napade na sebe i pruže adekvatnu podršku, uključujući psihosocijalnu podršku, žrtvama i preživelim.**

Krivično-pravna regulativa u Srbiji koja uređuje napade na novinare predviđena je Krivičnim zakonikom. Zakonikom su u osnovi predviđena tri krivična dela koja se direktno vezuju za napade i pretnje novinarima i to u odnosu na *„lice koje obavlja poslove od javnog značaja, a u vezi sa poslovima koje obavlja“*.

Predviđeni su: poseban oblik krivičnog dela teško ubistvo kada je izvršeno prema licu koje obavlja poslove od javnog značaja u vezi sa poslovima koje obavlja (član 114 stav 1 tačka 8 KZ), poseban oblik krivičnog dela teška telesna povreda, kada je izvršeno prema licu koje obavlja poslove od javnog značaja (član 121 stav 6) i delo za koje postoji sumnja ili osnov da se najčešće čini prema novinarkama u onlajn prostoru, a to je **poseban oblik krivičnog dela ugrožavanje sigurnosti, koje je izvršeno prema licu koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavlja (član 138 stav 3)**.

Od 2017. godine i započinjanja ozbiljnijeg rada na ovoj temi, stavovi stručnjaka koji se bave napadima na novinare u vezi sa krivičnim delima na štetu novinara na određeni način se pomeraju napred (pre svih članova Stalne radne grupe za bezbednost novinara, koja se i najviše bavi ovom temom), pa je pod pritiskom novinarskih udruženja, a uz razumevanje i prihvatanje RJT-a i MUP-a, došlo i do povećanja broja dela koja se mogu povezivati sa napadima na novinare.¹²

(A) Ugrožavanje sigurnosti iz člana 138 stav 3 Krivičnog zakonika, u vezi sa onlajn pretnjama novinarkama

(3) *Ko delo iz stava 1. ovog člana učini prema predsedniku Republike, narodnom poslaniku, predsedniku Vlade, članovima Vlade, sudiji Ustavnog*

¹² Zaključak Podgrupe za analizu Krivičnog zakonika u okviru Stalne radne grupe za bezbednost novinara

suda, sudiji, javnom tužiocu i zameniku javnog tužioca, advokatu, policijskom službeniku i licu koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavlja, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

Cilj uvođenja krivičnog dela ugrožavanja sigurnosti jeste da se obezbedi lična sigurnost građana, pre svega sigurnost koja se od ugroženog subjekta shvata u subjektivnom smislu. Posledica izvršenja dela se ispoljava kroz osećanje nesigurnosti i ugroženosti subjekta koji je predmet napada, odnosno straha za svoj život ili telo, ili život ili telo njemu bliskog lica.

Delo bi trebalo da postoji uz subjektivni osećaj lica kojem se preti ugrožavanjem, izgled da će pretnjom doći do napada na život ili telo, kao i uzročno-posledičnu vezu između ove dve radnje (pretnja i osećaj nesigurnosti). Sa druge strane, praktična primena pokazuje da se ovakva shvatanja ne prihvataju, te da su kod najtežeg oblika iz stava 3 neophodne i subjektivna i objektivna procena ugroženosti.

Međutim, osnovna ideja za propisivanje dela odnosila se na subjektivni osećaj uznemirenosti, ne i objektivnu realnu pretnju koje novinar često ne može biti svestan. Na primer, pretnja plastičnim pištoljem ili oružjem koje nije napunjeno, ili pretnja osobe za koju novinar objektivno ne zna da ne može da izvrši pretnju, kreira izražen subjektivni osećaj uznemirenosti. U današnjoj praksi napada na novinare smatra se da je neophodna i objektivna pretnja, te delo na osnovu samog subjektivnog osećaja neće postojati.

Ovo delo se najčešće uzima kao osnova za kvalifikaciju izrečenih pretnji novinarkama u onlajn prostoru. Pretanja najpre mora da bude upućena novinarki i da bude u vezi sa njenim novinarskim radom, na primer tekstom ili izveštavanjem. Ako je pretnja upućena, a nema veze sa osnovnim novinarskim poslom već se odnosi na neku drugu privatnu stvar, onda se kao kvalifikacija može primenjivati osnovni oblik krivičnog dela stava 1 u članu 138.

Takođe, ozbiljnost pretnje je jedno od pitanja koja izazivaju različite zaključke i predstavlja najčešću temu rasprava novinara i nadležnih organa. Od 29 zabeleženih slučajeva onlajn napada na novinarku, osim slučajeva pritisaka koji uglavnom sadrže granične elemente krivičnih dela i različitih oblika uvreda, u najvećem broju primera početna kvalifikacija bi bila ugrožavanje sigurnosti.

Ono što se do sada pokazalo kao problematično za ostvarenje dela jeste način na koji se iznosi sama pretnja. Upravo zbog načina izricanja pretnji, bez obzira na osećaj straha koji se stvara kod novinara, veliki broj napada u onlajn prostoru ostaje van krivično-pravnog procesuiranja.

Pretnje izrečene u potencijalu koje zapravo nisu kažnjive stvaraju (subjektivni) osećaj ugroženosti kod novinarki, ali za utvrđivanje postojanja krivičnog dela iz stava 3 to nije dovoljno, već se zahteva određena izvesnost za nastupanje štetne posledice nakon napisanog ili izrečenog.

Pretnje koje u krivično-pravnoj praksi ne predstavljaju realnu opasnost mogu biti različite: izrečene sa određenim uslovom, tj. u potencijalu („dao bih ja tebi metak“, „dao bih ti metak u čelo“), slikovite pretnje („... da li bi dočekao jutro“) ili pretnje koje nisu neposredne (na primer „znamo gde živiš“).

Međutim, to ne znači da ih treba automatski zanemariti¹³. Razlog tome jeste što ovakve pretnje mogu da budu veoma opasne s obzirom na mesto i lica od kojih dolaze. Jedan od zaključaka upravo je i **postojanje praznog prostora, situacije kada se nešto negativno izriče, ali nije dovoljno štetno ili preteće da bi bilo kažnjivo** (ne ostvaruje biće krivičnog dela kojim se goni za pretnju prema novinarima).

Sa druge strane, ono što je izrečeno veoma često se ne uklapa u druga postojeća krivična ili prekršajna dela koja su u vezi sa pretrpljenim napadom, pa takva pretnja *de facto* ostaje *nekažnjiva*. Otuda su česti ali i dobronamerni saveti tužilaca i službenika policije da se pokuša sa prijavljivanjem i gonjenjem zbog drugih dela ukoliko ima posebnih elemenata za tako nešto, na primer zbog proganjanja, rasne i druge diskriminacije, relevantnim prekršajima ili najčešće **uvrede**, krivičnog dela za koje se gonjenje preduzima po privatnoj tužbi.¹⁴

Međutim, praksa govori da novinarke zapravo *trpe pretnje, a ne uvrede*. U ovakvim slučajevima je potrebno da se nakon prepoznavanja problema krene u rešavanje, pre svega izmenom prakse i načelnih stavova koji se primenjuju kako bi reakcija na napade bila bolja i svrsishodnija.

¹³ Citat, Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara, strana 90.

¹⁴ Krivično delo uvreda iz člana 170, stav 1: Ko uvredi drugog, kazniće se novčanom kaznom od dvadeset do sto dnevni iznosa ili novčanom kaznom od četrdeset hiljada do dvesta hiljada dinara.

(B) Onlajn proganjanje novinarki u vezi sa članom 138a Krivičnog zakonika

(1) *Ko u toku određenog vremenskog perioda:*

- 1) drugo lice neovlašćeno prati ili preduzima druge radnje u cilju fizičkog približavanja tom licu protivno njegovoj volji;*
- 2) protivno volji drugog lica nastoji da sa njim uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije;*
- 3) zloupotrebljava podatke o ličnosti drugog lica ili njemu bliskog lica radi nuđenja robe ili usluga;*
- 4) preti napadom na život, telo ili slobodu drugog lica ili njemu bliskog lica;*
- 5) preduzima druge slične radnje na način koji može osetno da ugrozi lični život lica prema kome se radnje preduzimaju, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.*

(2) *Ako je delom iz stava 1. ovog člana izazvana opasnost po život, zdravlje ili telo lica prema kome je delo izvršeno ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do pet godina.*

(3) *Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt drugog lica ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.*

Proganjanje iz člana 138a Krivičnog zakonika može da bude jedno od ključnih dela za rešavanje slučajeva uznemiravanja novinarki preko društvenih mreža (stav 1 tačka 2 ovog člana). U praksi realan utisak je da se proganjanje novinarki veoma često događa, naročito zbog velikog broja negativnih i kontinuiranih pritisaka. U praksi se napad kroz početnu fazu karakteriše kao pritisak ili moguće ugrožavanje sigurnosti, dok vremenom prerasta u ozbiljno proganjanje (prema anketi iz ovog istraživanja čak 30% novinarki je odgovorilo da početni napad često prerasta u proganjanje, što govori o tome da su doživele najmanje jednu incidentnu situaciju koja je prerasla u onlajn proganjanje).

Kao povod za uvođenje krivičnog dela proganjanja uzima se Istanbulska konvencija (**Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici**, doneta 11. maja 2011. godine) koju je Srbija ratifikovala („Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 12. od 31. oktobra 2013. godine), pa otuda i obaveza Srbije da unese i ovaj oblik napada. Upravo ovo delo je u osnovi zasnovano na problemima nasilja nad ženama.

U odnosu na propisane radnje, delo bi moglo da se tumači kroz vezu sa vrstom posledice koju novinarka kao subjekt trpi. Radnje izvršenja koje se uglavnom odigravaju na internetu moraju biti preduzete na način koji može da prouzrokuje posledicu novinarki (makar u vidu ugrožavanja, ne uvek i konkretnu fizičku posledicu koja se ostvaruje), a to je, prema našim shvatanjima, pravo na privatni život i pravo na slobodno odlučivanje pojedinca.

U tom smislu, dovoljno je da novinarka ne želi da uspostavi kontakt sa osobom koja to u kontinuitetu pokušava. Sa druge strane, veoma je moguće da se radnja koja predstavlja deo proganjanja ne učini svaki put putem interneta, već da se to čini na primer i SMS porukama ili fizičkim presretanjem, slanjem pisama, paketa, usmenim porukama preko drugih lica i slično. Ili, sa druge strane, da internet bude dopunski metod komunikacije dok se pravo proganjanje odigrava fizičkim putem.

Ovakvo krivično delo može se izvršiti samo sa umišljajem, koji u zavisnosti od oblika radnje izvršenja mora da obuhvati sve bitne elemente. Kada su u pitanju „druge slične radnje“ iz opisa dela, izvršilac mora biti svestan toga da ih preduzima na način kojim može osetno da ugrozi lični život lica prema kome se radnje preduzimaju i da to želi da ostvari.

Kao i kod krivičnog dela ugrožavanja sigurnosti, proganjanje novinarki mora da se čini zbog posla koji novinarka obavlja. Ukoliko taj element izostaje ili se novinarka ne oseća nesigurno ili ugroženo, proganjanja nema.

U praksi se pokazalo da je uz ugrožavanje bezbednosti ovo delo najšire zastupljeno kada su u pitanju onlajn napadi na novinarke, posebno stavovi 2 (pokušaj uspostavljanja komunikacije), 4 i 5 (napad na život i telo, ugrožavanje ličnosti) ovog člana. Najčešće se radi o kombinaciji napada koje prate brojne seksističke i mizogine uvrede kao vid nezadovoljstva zbog odbijanja da se komunikacija prihvati ili pak kao jasna namera da se proganjanje nastavi.

Ono što najčešće karakteriše onlajn proganjanje¹⁵ je:

- a. radnju izvršenja krivičnog dela čini nastojanje (namera) da se sa žrtvom uspostavi kontakt putem sredstava komunikacija, ali i faktička radnja pokušaja ili uspostavljanja kontakta, obraćanja, upućivanja određene poruke;

¹⁵ Izrađeno od strane autora u okviru **predloga za razmatranje** posebne tačke onlajn proganjanja novinarki u okviru Akcionog plana Stalne radne grupe za bezbednost novinara, 2019;

- b.** izvršilac u nameri da sa žrtvom proganjanja uspostavi kontakt preduzima u određenom vremenskom periodu više radnji. Radnje mogu da se ostvare direktno prema licu korisniku određenog naloga ili sredstava komunikacije (porukama preko internet aplikacija za komunikaciju na primer WhatsApp ili Viber, putem društvenih mreža Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn ili neke druge) ili preko trećeg lica (obraćanje trećem licu sredstvom komunikacije na internetu radi ostvarivanja kontakta sa novinarkom);
- c.** za postojanje radnje izvršenja krivičnog dela neophodno je bilo koje sredstvo komunikacije kojim je oštećenoj moguće poslati određenu poruku. To može biti zahtev za pristup (više zahteva za pristup, tzv. friend request, follow, pokušaj da se novinarka ubedi i „odblokira” svoj nalog i dozvoli pristup), direktan ili posredan komentar, tako da se njime pokuša ili stupi u kontakt. U ovakvim slučajevima moguće je da kompletne radnje proganjanja ne budu učinjene putem internet komunikacije. Moguće je da dođe do prekida načina na koji se komunicira, ali da radnje obraćanja imaju kontinuitet;
- d.** krivično delo neće postojati u situacijama kada drugo lice kojem se poruka upućuje želi i dopušta kontakt (što faktički znači da moramo da imamo izostanak radnje prihvatanja kontakta, pa u tom smislu i otvoreno pitanje da li je upućivanje napadača na to da se ne želi kontakt ili na primer radnja odbijanja zahteva za prijateljstvo na Fejsbuku ili Instagramu i dalje radnja prihvatanja);
- e.** ako drugo lice kojem se upućuje poruka ne želi kontakt sa osobom koja nastoji da sa njom isti ostvari, pa ta osoba pokušava u nekom vremenskom periodu na bilo koji način da stupi u kontakt sa žrtvom, postojaće ovo krivično delo (nastavlja da uznemirava u kontinuitetu);
- f.** neophodno je da postoji stanje ugroženosti i straha za život od strane lica koje prima poruke. U velikom broju slučajeva imamo primere upornih pokušaja komunikacija koji ne proizvode štetu ili kod lica kojem se upućuju poruke ne izazivaju uznemirenost;

S obzirom na dosadašnju praksu i iskustva u analizi zabeleženih slučajeva¹⁶, uočena su i kritična mesta kod onlajn proganjanja:

¹⁶ Baza napada na novinare Nezavisnog udruženja novinara Srbije, <http://www.bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>

- 1. za razliku od drugih mesta na kojima se vrši krivično delo, onlajn prostor predstavlja veoma pogodan teren za prikupljanje podataka o izvršenom delu.** Razlozi su zapisi i evidencija obraćanja ili poruka oštećenoj novinarki, otežan proces prikrivanja samih poruka jer iako ih ukloni onaj koji ih šalje, novinarka i dalje može da sačuva ili napravi „screenshot“ onoga što je primila na društvenoj mreži. Brisanjem sadržaja trag se ne uklanja u potpunosti. To je posebno dobro u slučaju proganjanja s obzirom na učestalost i kontinuitet radnji koje se odvijaju na internetu. Sa druge strane, problem i dalje predstavlja identifikacija i pristup licima koja vrše proganjanje a čiji identitet ne može da se utvrdi precizno, što je posebno karakteristično sa društvenim mrežama Tviter i Fejsbuk koje teško i sporo saraduju, ili u slučajevima portala koji se nalaze na serverima sa sedištim van Srbije;
- 2. ne postoji dovoljna praksa predmeta u radu nadležnih organa,** pri čemu beležimo veoma mali broj prijavljenih ili pokrenutih slučajeva proganjanja novinara, naročito onlajn proganjanja (četiri pokrenuta predmeta proganjanja, a beležimo i nekoliko drugih slučajeva proganjanja novinarki sa početnom inkriminacijom ugrožavanja sigurnosti iz člana 138 stav 3, umesto proganjanja);
- 3. dobri primeri iz praktičnog života i rada,** gde kroz razgovore sa novinarkama uočavamo da često postoje elementi proganjanja, ali koje novinari nisu prijavili. Razlozi za neprijavljivanje mogu da budu nepoznavanje elemenata krivičnog dela proganjanja, izostanak osećaja ugroženosti gde novinar primljene poruke ne smatra proganjanjem, podnete prijave u vezi sa drugim delima, nepoverenje u sistem, strah od posledica prijave i dodatnih pritisaka;
- 4. tehnička radnja (faktičkog) uspostavljanja kontakta** sa ciljem upozoravanja da se sa tim prestane. Utisak je da ovaj element ostaje nejasan (da li to znači da moramo da imamo izostanak radnje bilo kakvog prihvatanja kontakta, pa u tom smislu i otvoreno pitanje da li je upućivanje napadaču odgovora na to da se ne želi kontakt ili na primer radnja odbijanja zahteva za prijateljstvo i dalje radnja koja je izvršena). Takođe, zanimljivo je i pitanje vremenskog perioda u kojem se kontinuirano ili sa određenim prekidima pokušava uspostaviti komunikacija ili dostaviti poruka, kada prestaje da bude proganjanje i postaje ugrožavanje sigurnosti, itd;

5. **problemi sa dokazivanjem postojanja krivičnog dela proganjanja prilikom onlajn obraćanja.** S obzirom na to da proganjanje zahteva obraćanje u određenom vremenskom periodu (u kontinuitetu), neophodno je da postoji kraća vremenska distanca kod pokušaja da se uspostavi kontakt, te da ti pokušaji i obraćanja imaju određeno trajanje.

Od drugih krivičnih dela koja mogu da se povezuju sa napadima na novinarke u onlajn prostoru, a koja su zaključkom Stalne radne grupe prepoznata kao dela koja mogu da se čine protiv novinara, izdvajamo:

- **računarsku sabotazu iz člana 299 Krivičnog zakonika i neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka iz člana 302 Krivičnog zakonika,** kod kojih je moguće izvršiti delo onlajn putem, pri čemu bi u nekim slučajevima cilj bio napasti određene novinarke tako što se najpre napada sistem kojem novinarka pristupa, sa ciljem ugrožavanja ili oduzimanja podataka.¹⁷ Napadi su različitog stepena opasnosti, pa neki od njih mogu da dovedu do privremenog onemogućavanja pristupa određenim sadržajima, dok se u nekim slučajevima napada kao posledice pojavljuju i mnogo teža oštećenja (krađa podataka, krađa ili zamena identiteta, lažno predstavljanje, neovlašćeni pristup tuđoj komunikaciji i slično).¹⁸
- **rasnu i drugu diskriminaciju iz člana 387 st. 2, 4 i 6 Krivičnog zakonika,** koja takođe može da se izvrši direktnim porukama na Fejsbuku, Tviteru i Instagramu ili drugim mrežama, u okviru postova ili tekstova objavljenih na ovim mrežama, u komentarima na različite postove i tekstove koje su oštećene novinarke objavljivale na ovim mrežama, u komentarima na objavljene postove drugih lica, u tekstovima i komentarima na različitim portalima na internetu. U odnosu na ugrožavanje sigurnosti, postupak dokazivanja je dosta lakši, međutim za razliku od verbalnih pretnji, ne ostvaruje se toliko često.

Delo se zasniva na zabrani kršenja međunarodno priznatih ljudskih prava na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu. Važno je napomenuti da se delo može izvršiti ***bilo kojom radnjom kojom se krše osnovna ljudska prava i slobode na osnovu razlike u***

¹⁷ Krivični zakonik RS, član 299 i član 302;

¹⁸ Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara, Misija OEBS u Srbiji, 2018, strana 36-37;

rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu, a što predstavlja veoma čest oblik napada na novinarke, naročito na internetu (komentari na društvenim mrežama, komentari na portalima, tekstovi).

Dela koja su navedena u procesu su uvođenja u sprovođenje primenom internih akata, obaveznih uputstava ili smernica za postupanje MUP-a i RJT. Istovremeno, sva dela koja su identifikovana treba da postanu deo inicijative Stalne radne grupe za bezbednost za izmenu i dopunu Krivičnog zakona.

Posebno je važno i to da je nakon identifikacije dela potrebno organizovati kontinuirana upoznavanja i obuke policije i tužilaštva kako bi u radu posebno obratili pažnju na ova dela kada su učinjena na štetu novinara, što se naročito odnosi na situacije kada novinarima pretila ozbiljna opasnost a da toga nisu svesni ili se ne osećaju dovoljno ugroženo da bi ovakve pretnje prijavili.

Što se tiče same primene propisa, novinarke, javnost i udruženja nisu zadovoljni ostvarenom zaštitom. Sve više prevladava stav da uvođenje novih dela ne bi poboljšalo status i zaštitu novinara i da je suština zapravo u promeni postojećih stavova i primeni.

Dalje, s obzirom na veće tekuće probleme od postojanja samih dela kojima bi se posebno zaštitile novinarke (nekažnjivost na delu, stavovi predstavnika vlasti, izostanak osuda napada, vrednosni stavovi prema ženama novinarima), efikasniji i efektniji pravac može da bude upravo uticaj na ključne tačke kao što su promene stavova predstavnika vlasti, osude netolerancija i napada, nasilja nad novinarkama, podizanje svesti, edukacije, itd.

4.2. Sistem kontakt tačaka i Stalna radna grupa za bezbednost novinara

Kontakt tačke (kontakt osobe) predstavljaju lica za kontakt i koordinaciju čiji je rad definisan Pravilnikom o radu Stalne radne grupe za bezbednost novinara, a koja su određena u ime novinarskih udruženja, Republičkog javnog tužilaštva (RJT) i Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) po različitim upravama i nivoima organizacije.

RJT je odredio kontakt tačke na najvišim nivoima i to po apelacionim javnim tužilaštvima za Beograd, Novi Sad, Niš i Kragujevac, a ukupno je predvideo 12 kontakt osoba. MUP je predvideo 95, a novinarska udruženja imaju osam kontakt tačaka. Sistem kontakt tačaka predviđen je Sporazumom, a dodatno razrađen i uveden kroz rad Stalne radne grupe za bezbednost novinara i to vodeći računa o postojećim propisima koji određuju nadležnost u radu javnih tužilaštava i policije.

Rad kontakt tačaka je uređen tako da nakon prijavljivanja napada predviđa obaveštavanje kontakt tačaka u javnim tužilaštvima i MUP-u bez odlaganja od strane onih koji su primili prijavu. Ukoliko to nije učinila ranije, kontakt tačke može da obavesti i novinarka kao oštećeno lice ili kontakt osoba u udruženju kojem se novinarka obratila (a nakon preduzetih radnji u vezi sa prijavljivanjem ugrožavanja bezbednosti).

Posle primljenog obaveštenja od oštećene novinarke, kontakt osoba udruženja ili asocijacije može da uspostavi direktnu komunikaciju sa kontakt tačkama u apelacionim javnim tužilaštvima i organizacionim jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova, radi prijema obaveštenja o preduzetim radnjama i merama nadležnih organa u skladu sa zakonom.¹⁹

S obzirom na predviđenu brzinu u prijavljivanju i hitno reagovanje, kontakt tačke su posebno važne prilikom prijavljivanja napada koji su izvršeni na internetu. Upravo su **brzina prijavljivanja, beleženje i čuvanje podataka, kao i brzina kojom se pristupi prikupljanju podataka** ključni elementi za rešavanje onlajn napada. Zbog toga je jedan od najvažnijih zadataka Stalne radne grupe i posebno novinarskih udruženja da novinarima ukažu koliko je neophodno da se slučajevi prijave policiji ili tužilaštvu što je pre moguće. S druge strane, veoma je važno i da se o prijavi obaveste nadležne kontakt tačke u tužilaštvu i policiji kako bi mogli da prate rad i izveštavaju o napretku.

Stalna radna grupa za bezbednost novinara (SRG) je oformljena prema Sporazumu o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara. Sačinjavaju je predstavnici Republičkog javnog tužilaštva, Ministarstva unutrašnjih poslova, Udruženja novinara Srbije, Nezavisnog udruženja novinara Srbije, Ne-

¹⁹ Kritične tačke u sistemu zaštite novinara, Slavko Ćuruvija Fondacija, Kritična tačka 8, Kontakt tačke, strana 34-35, <https://www.slavkocuruvijafondacija.rs/wp-content/uploads/2014/01/SCF-Kriticne-tacke-u-sistemu-zastite-novinara.pdf>

zavisnog društva novinara Vojvodine, Asocijacije onlajn medija i Asocijacije nezavisnih elektronskih medija.²⁰

Napadi koje novinarkе trpe na onlajn prostoru prepoznati su kao jedna od važnih tačaka, pa su u okviru Akcionog plana ove grupe predviđeni posebni zadaci na temu novinarki i onlajn prostora. Na sastancima grupe raspravlja se o slučajevima napada, a tužioci, službenici MUP-a i predstavnici udruženja razmenjuju mišljenje i predloge.

Napredak u komunikaciji oštećenih i predstavnika nadležnih organa predstavlja i mogućnost da ugrožene novinarkе prisustvuju sastancima SRG, na kojima izlažu svoje slučajeve i dobijaju odgovore na određena pitanja. Cilj ovakvih sastanaka je da se predstavnici javnih tužilaštava i policije informišu više o konkretnim problemima iz slučajeva napada sa ciljem praćenja i rešavanja.

Iz delokruga rada Stalne radne grupe za bezbednost, postojeći zakonski okvir kojim se grupa bavi nije problematičan (Krivični zakonik i donekle Zakonik o krivičnom postupku, mada u okviru rada grupe tek predstoji analiza ZKP-a).

U okviru Stalne radne grupe kontinuirano su razmatrana i posebna krivična dela i zajednički je zaključeno da nema posebnih i ubedljivih razloga da se dodatno ojačavaju krivična dela koja štite žene i to u smislu posebne zaštite novinarki. Sa druge strane, kod predstavnika udruženja i dalje ostaje otvoreno pitanje inicijative da se novinarkе posebno zaštite u onlajn prostoru.

4.3. Pritisci na novinare kao oblik napada i Platforma za evidenciju slučajeva ugrožavanja bezbednosti i pritisaka na novinare i ostale medijske aktere

Pritisci predstavljaju određenu vrstu aktivnosti koje nisu krivična ili prekršajna dela, već granični ili blaži oblici incidentnih događaja u odnosu na one koje prepoznaje zakonodavstvo, a kojima se ne čini negativna posledica i šteta novinarkama.

²⁰ Više o Stalnoj radnoj grupi u Analizi efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara i Kritičnim tačkama u zaštiti novinara;

U vezi sa pritiscima je i planirana Platforma za evidenciju pritisaka na novinare, predviđena prema **Sporazumu o uspostavljanju Platforme za evidenciju slučajeva ugrožavanja bezbednosti i pritisaka na novinare i ostale medijske aktere.**²¹

Svojevrsna baza pritisaka i slučajeva ugrožavanja bezbednosti treba da bude od velikog značaja za definisanje i razmatranje pritisaka koji se upućuju novinarkama u onlajn prostoru, a prema onome što predstavlja plan aktivnosti za izradu i održavanje platforme, i mesto na kojem bi se objedinili svi slučajevi ugrožavanja bezbednosti novinara i novinarki.

Imajući u vidu česte negativne posledice, posredno ugrožavanje ili nastavak nanošenja štete, posebnu važnost dobija kod napada na novinarke u onlajn sferi, s obzirom na veliki broj identifikovanih pritisaka koje novinarke trpe, a čije mesto trenutno nije moguće pronaći u krivičnom zakonodavstvu.

Problem koji često uočavamo jeste situacija nakon odbacivanja podnetih krivičnih prijavi od resornih tužilaštava zbog napada, gde pretnje koje su novinarke dobile ostaju u nejasno određenom prostoru. Delo za koje je odbijena prijava nije ni krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, ali nije ni uvreda kao krivično delo koje se goni po privatnoj tužbi, čime nastaje praznina.

Ovi napadi često ne mogu da se gone ni po drugim osnovima jer nisu ni prekršaji, pa ta vrsta napada postaje *de facto pritisak na novinarku* i ozbiljne verbalne pretnje veoma često izrečene u potencijalu postaju pritisci. Često situacije koje rezultiraju svođenjem ugrožavanja bezbednosti i izrečene pretnje na uvredu ne odgovaraju realnom događaju i onome što je izrečeno (primer „treba ti staviti metak u čelo“). Oštećeni novinari doživeli su ugrožavanje bezbednosti u smislu verbalnog napada, a ne određenu uvredu koja na potpuno drugi način odražava pretrpljene posledice.²²

Iako nemaju tretman krivičnih ili prekršajnih dela, pritisci nanose određenu štetu, koja veoma često vodi i ka ozbiljnim posledicama koje mogu biti i veće od štete nanete krivičnim ili prekršajnim delima.

²¹ Sa veb stranice Zaštitnika građana <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6617-z-sh-i-ni-gr-d-n-p-pis-s-n-vins-i-udruz-nji-s-ci-ci-i-sindi-i-sp-r-zu-usp-s-vlj-nju-pl-f-r-z-vid-nci-u-sluc-v-ugr-z-v-nj-b-zb-dn-s-i-i-pri-is-n-n-vin-r-i-s-l-di-s-r>

²² Kritične tačke u bezbednosti novinara, Slavko Ćuruvija Fondacija, Kritična tačka 12, Pritisci na novinare, problem nekažnjivosti pritisaka, stepen odgovornosti nadležnih organa, strana 51;

4.4. Organizacioni okvir

Onlajn napadi se istražuju i procesuiraju preko zasebnih sektora kakvo je **Posebno tužilaštvo za visokotehnološki kriminal** u okviru Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, a u okviru MUP-a za krivična dela koja se gone po Zakonu o organizaciji i nadležnosti državnih organa u borbi protiv visokotehnološkog kriminala, osnovana je posebna **Služba za borbu protiv visokotehnološkog kriminala**.

Budući da pretnje upućene novinarima često potiču sa društvenih mreža, ova služba i te kako ima značajnu ulogu u otkrivanju učinilaca takvih krivičnih dela, pa će često biti i nadležna za postupanje u okviru nadležnosti policije.

Ono što je važno u okviru rada ovih posebnih sektora i službi jeste to što su njihovi predstavnici direktni učesnici u radu Stalne radne grupe za bezbednost novinara ili su kontakt tačke u sistemu zaštite novinara predviđene Sporazumom o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara. Može se uočiti i podizanje stepena senzibiliteta prema novinarkama koje su napadnute, što vodi ka razumevanju težine posla koji one obavljaju i posledica koje ih mogu pogoditi ovakvim napadima.

Prema Sporazumu, a u skladu sa redovnim propisima koji uređuju njihovo postupanje, predstavnici Posebnog tužilaštva za VTK i Službe za borbu protiv visokotehnološkog kriminala trebalo bi da su na stalnom raspolaganju napadnutim novinarkama i kontakt tačkama iz novinarskih udruženja.

4.5. Broj slučajeva onlajn ugrožavanja bezbednosti novinarki

U odnosu na prethodne periode uočeno je povećanje broja onlajn napada na novinare. Do oktobra 2020. godine zabeleženo je 29 napada i pritisaka u onlajn prostoru.

Novinarke napadaju i pojedinci i određene grupe. Uočavaju se i posebna targetiranja određenih novinarki koja za krajnji cilj imaju napad. Načini na koji se ti napadi sprovode zasnivaju se veoma često na rodnoj bazi, praćeni su mizoginim izjavama ili uvredama, sa seksualnom konotacijom. Retko se dovršavaju bez upućivanja pogrđnih izraza na temu roda ili društvenog položaja žene, naročito žene kao novinara.

Posebno se uočava povećanje grupnih pritisaka i pretnji koji imaju elemente organizovanih akcija. U odnosu na fizičko nasilje koje nije primarni cilj napadača (zbog tretmana žene kao slabijeg pola, fizičke napade ipak više trpe muškarci), onlajn sfera se upravo zato čini posebno pogodnom za sprovođenje napada.

Dodatni problem je što Fejsbuk, Jutjub i Tviter ne promoviraju adekvatno rodnu ravnopravnost i ne tretiraju na ozbiljan način širenje nasilja nad ženama preko svojih platformi.²³ Razlozi za napade se u osnovi svode na specifičnost onlajn komunikacija i društveni odnos prema ženama, posebno ženama novinarkama.

4.6. Problem izostanka rodno osetljivog pristupa na temu zaštite novinarki

Iako ne spada u nadležnost Stalne radne grupe i represivnih organa, utisak je da je veoma važno da se i ova grupa na određeni način uključi u aktivno rešavanje problema, jer posledice po oštećene novinarke mogu da budu veoma velike.

Brojni dokumenti upravo upućuju na pristup koji uključuje unapređenje postojećih preventivnih operativnih mera kao što je pružanje policijske zaštite, a u ekstremnim situacijama i evakuacije na sigurna mesta. Međutim, kako ove mere u praksi ne pokazuju uvek dovoljno rezultata ili mere nisu bivale blagovremeno preduzimate (policija i tužilaštvo to svakako već rade), dobar pravac bio bi određeni oblik zajedničke saradnje sa institucijama i organizacijama za zaštitu prava žena.

Novinarke se suočavaju sa rodno zasnovanim opasnostima, uključujući seksističke, mizogine i ponižavajuće zloupotrebe, pretnje, zastrašivanja, uznemiravanja i seksualnu agresiju i nasilje. U određenim slučajevima to se čini primitivnim metodama verbalnih napada, nastojeći da novinarku najpre poniže, utiču na samopoštovanje i sigurnost u ono što radi.

²³ Istraživanje Amnesty International <https://www.amnesty.org.uk/press-releases/women-abused-twitter-every-30-seconds-new-study>
<https://www.amnesty.org.uk/press-releases/twitter-and-facebook-failing-protect-women-mps-abuse-joint-human-rights-committee>

Prema analizama stručnjaka, cilj je da se novinarki poremeti ravnoteža i da se izvrši uticaj na nju kao novinara, odlučnu da se usudi i piše o pitanjima od javnog interesa. I posebno zbog dodatnih teških posledica, svi slučajevi napada moraju biti detaljno istraženi.

Do danas nije uočeno da postoji posebna saradnja i usklađenost u radu između represivnih i drugih organa vlasti, ali i ostalih oblika već postojećeg organizovanja koji se bave ovom temom (*Kancelarija poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Zaštitnik građana, resorno ministarstvo, MUP, javna tužilaštva, Stalna radna grupa za bezbednost novinara, Radna grupa za izradu Platforme o pritiscima na novinare*). Druge institucije mogu da pruže pomoć u definisanju problema, posledica, uticaju da se napadi češće prijavljuju i da se pruža organizovana pomoć oštećenim novinarkama.

Osnovni problem rodne neravnopravnosti može da bude jedan od uzroka češćih i agresivnijih onlajn napada na novinarke. Novinarke koje su mete napada uglavnom izveštavaju o kriminalu, politici i osetljivim temama u društvu. Indirektno im se šalje i poruka da treba da se bave benignijim temama u skladu sa tradicionalnim rodnim ulogama.²⁴ U tom smislu, određene grupe ili pojedinci su skloni da dodatno iskale svoje nezadovoljstvo jer smatraju žene neozbiljnim ili nedostojnim da se bave određenim temama. Napadači posebno postaju agresivni u ovakvim slučajevima.

Kod prijavljivanja ovakvih slučajeva, utisak je da novinarke ostaju usamljene u borbi ili samo uz podršku svojih porodica i udruženja. Problem je što i udruženja koja se bave pitanjima zaštite žena reaguju više na pojedinačne slučajeve ugrožavanja novinarki, ali ne toliko redovno.

Najčešće se reaguje u formi saopštenja za javnost, a problem je što mediji ovakva saopštenja ne prenose često. Kancelarija poverenika za zaštitu ravnopravnosti takođe ne reaguje kako se očekuje, ostaje se na osudama, bez daljih konkretnih poziva ili inicijativa za proverama i procesuiranjem.

²⁴ Srbija i Balkan kao izrazito patrijarhalne sredine sa negovanjem tradicionalnih vrednosti i patriotizma (naročito u manjim sredinama), i dalje se nameću definicijama javne i privatne sfere i dodeljivanja rodnih uloga, posebno u krajevima van velikih gradskih sredina. Žene u novinarstvu prati određeni društveni stav da žene kao novinarke treba da se bave manje važnim temama, dodeljujući im unapred „manje važne” uloge (voditeljke zabavnih programa, vreme, zabavne emisije, kultura, obrazovanje, emisije o deci).

Napadi i pritisci koje novinarke na onlajn prostoru doživljavaju od strane domaćih zvaničnika, narodnih poslanika i drugih predstavnika vlasti (mizogine izjave, fizičke pretnje, verbalne pretnje, uvrede, uznemiravanja, različiti i konstantni pritisci)

Ovakvi napadi ili primeri targetiranja u medijima od strane zvaničnika, dodatno podstrekuju i ostale građane da čine slično, što za posledicu može da ima i povećanje napada na novinarke ili čak umanjenu reakciju ili potpuno odsustvo reakcije pojedinih predstavnika nadležnih organa.

4.7. Odnos zvaničnika prema napadima i izostanak osuda od predstavnika vlasti

Kroz praćenje i postupanje u vezi sa slučajevima napada, uočava se odsustvo reakcije nosilaca vlasti na napade na novinare, a posebno na novinarke, negativna reakcija i podizanje tenzije, nastavak pritisaka i napada, izostanak i neprepoznavanje odgovornosti, nedostatak svesti i stanje faktičke nekažnjivosti.

Zabeleženi problemi uočljivi su naročito u slučajevima koji se događaju u manjim sredinama, gradovima i opštinama u unutrašnjosti Srbije ili u prigradskim sredinama u okolini Beograda ili Novog Sada. Posebno ističemo oštre negativne reakcije nosilaca vlasti, ali i okoline na podnetu prijavu, usled čega se uvećava pritisak i targetiranje ugroženih novinarki. Od nosilaca vlasti gotovo isključivo izostaje osuda napada i podrška novinarima, osim u slučajevima kada se novinar vezuje za podršku političkoj partiji koja je na vlasti. To je redovan primer, bez obzira na nivo vlasti.²⁵

²⁵ Izjava Poverenice za zaštitu ravnopravnosti nakon jednog od napada na novinarke: „*Zakonom je zabranjeno da diskriminatorni stavovi, vređanje i omalovažavanja na osnovu izgleda, zdravstvenog stanja ili bilo kog drugog ličnog svojstva, budu dominantan način iznošenja drugačijih političkih stavova u našem javnom prostoru, a posebno kada su u pitanju narodni poslanici ili bilo koji drugi nosioci javne funkcije*“;

4.8. Posebno teške posledice primarnih napada po novinarke i sekundarna viktimizacija

Za razliku od napada na novinare, žene u toj profesiji trpe dodatne posledice zbog toga što su primarni napadi i pretnje praćeni dodatnim rodnim i mizoginim uvredama. Sekundarna viktimizacija predstavlja nastavak prvobitnog oštećenja kroz negativnu reakciju društva i kroz neadekvatnu ili čak pogrešnu reakciju organa gonjenja, zastupnika, porodice, bliskog okruženja (krivica na oštećenom zbog pretrpljenog napada: „sama si kriva”, „šta si drugo očekivala”).²⁶

Usled težine posla, posebno novinarke mogu da budu izložene viktimizaciji. Izlaganje ponovnim porukama i komentarima u procesu prikupljanja podataka i dostavljanju tužilaštvu ili policiji može da ostavi teške posledice na oštećene. Kao oblik sekundarne viktimizacije imamo i nove pritiske, pretnje ili oblike uznemiravanja čak i sa elementima proganjanja. Pojavljuju se kao vrsta odmazde za prvobitnu prijavu ili nastavak prvobitnih pretnji, ali ovaj put kroz lakše oblike koji nastavljaju da nanose posledice.

Osećaj straha je redovna pojava kod novinarki. Međutim, strah nije samo posledica napada, već i iščekivanja niza pravnih, političkih, društvenih i ekonomskih pritisaka koji su prisutni naročito u uslovima ne tako povoljne situacije u zemlji, a u odsustvu sigurnih pravila da će očuvati postojeću poziciju i posao. Ovakva vrsta straha naročito je izražena kod napada od zvaničnika iz vlasti.

4.9. Odustajanje od prijavljivanja

Novinarke veoma često odustaju od prijave napada. Razlozi za to su: strah od odmazde, nemogućnost da se izbore sa uvredama kao oblikom viktimizacije (koje u pisanom obliku mogu veoma dugo ostati na društvenim mrežama, kružiti kroz podele i razmene tzv. „šerovanjem” sadržaja), uticaj na privatni život, obacivanje prijave u sličnim slučajevima.

²⁶ Citati dobijeni od novinarki u okviru istraživanja iz 2019. godine za potrebe pripreme kritičnih tačaka i Analize kritičnih tačaka u sistemu zaštite novinara za Slavko Ćuruvija Fondaciju;

Poseban problem su i utisak nekažnjivosti napada i pritisaka, dugo trajanje postupaka, nepoverenje u rad nadležnih institucija, pritisak drugih organa na institucije, kojeg su svesni i oštećeni novinari, efekat tzv. velikih i malih slučajeva²⁷, naročito problemi malih sredina.

4.10. Poverenje oštećenih novinarki u mogućnost da budu adekvatno zaštićene od napada je u velikoj meri urušeno

Napadnute novinarke smatraju da im se često ne pruža adekvatna pomoć i podrška nadležnih organa. U isto vreme, kod novinarki se stvara revolt zbog činjenice da nadležni organi često nisu u mogućnosti da im adekvatno pomognu, te postoji utisak da sistem ne funkcioniše ili da pojedinci ne rade svoj posao kako treba.

Ovakvi zaključci kod novinarki su u nekim slučajevima opravdani, dok se sa druge strane kose sa nadležnostima i zadacima organa. Ugrožene novinarke ponekad nenamerno pogrešno percipiraju koji bi trebalo da su zadaci tužilaštva i policije, pa otuda može da dođe do nerazumevanja u odnosima i manjka poverenja kao posledice.

4.11. Stanje ili privid faktičke nekažnjivosti

Stanje faktičke nekažnjivosti posebno pogubno utiče i na žrtve novinarke koje odustaju od gonjenja ili prestaju da prijavljuju naredne napade. Slična situacija je i sa novinarkama koje nisu napadane, ali poučene primerima svojih kolegica odustaju od prijavljivanja napada.

²⁷ „Velike slučajeve“ odlikuje brza i hitna reakcija, usmeravanje maksimalnih resursa policije i tužilaštva (vreme, kadrovi) u meri koja nije jednaka u odnosu na druge slučajeve, pa čak deluje i preterana, pritisak drugih organa vlasti koji nastaje kao reakcija na veliki pritisak javnosti, određeni politički uticaj, značaj oštećenog i status u društvu, posebna težina i posledice napada. S druge strane, „male slučajeve“ odlikuje izostanak svih onih pozitivnih elemenata koji se odnose na „velike“ (sporo postupanje, izostanak podrške policije i tužilaštva, težak oblik viktimizacije, izostanak podrške društva, lokalnih vlasti ili nadležnih institucija, i to do granica neprimetnosti), dok se negativni elementi iskazuju u veoma lošem kontekstu.

Sa druge strane, može se raspravljati i o prividu ili utisku nekažnjivosti, s obzirom na to da novinarke nisu uvek svesne niti u toj meri poznaju pravo kako bi razumele da u određenim slučajevima nema posledica niti realne ugroženosti (subjektivni osećaj ugroženosti). U zavisnosti od gledišta i načina na koji se tumači situacija sa nerešenim ili neprocesuiranim slučajevima, može se govoriti i o utisku nekažnjivosti. O ovoj tezi stavovi su različiti.

Dok oštećene novinarke smatraju da nekažnjivost postoji, predstavnici tužilaštva i policije misle da su u pitanju slučajevi koji nisu u njihovoj nadležnosti, da se radi o slučajevima u kojima nema elemenata krivičnih dela ili da postoje opravdani razlozi za dugo trajanje predistražnih radnji.

Zaključci i preporuke

1. ZAKLJUČCI

S obzirom na to da se kroz tekst analize iznose brojni zaključci istraživanja, u ovom delu ističemo najvažnije:

1. u odnosu na druge oblike incidentnih događaja na štetu novinara, broj onlajn napada na novinarke u 2020. godini se povećao. Sa druge strane, iz godine u godinu beležimo i kontinuirano uvećanje broja onlajn napada i pritisaka;
2. novinarke su nezadovoljne radom državnih institucija u zaštiti svojih ne samo profesionalnih, već i građanskih prava. Institucije su često percipirane kao neefikasne u svom radu, inertne, spore i prilično nezainteresovane za rešavanje ovakvih slučajeva. Takođe, novinarke smatraju da državne institucije odgovaraju samo na prijavljena ugrožavanja bezbednosti novinarki, dok veoma retko same pokreću istražne i druge zakonom predviđene procese. U vezi sa tim je i nezadovoljstvo novinara i udruženja reakcijom nadležnih organa po službenoj dužnosti;
3. novinarke imaju zamerku i na ulogu strukovnih udruženja koja smatraju neefikasnim u svojoj zaštiti, uz selektivnu i mlaku reakciju, kao i da je njihova uloga sve više formalna i da se svodi na upozoravanje javnosti bez epiloga;

4. Stalna radna grupa i njen rad i dalje su nepoznanica za većinu novinarki, ali smatraju da je takva grupa neophodna za rešavanje slučajeva napada na novinare;
5. uvedeni sistem kontakt tačaka za brzu reakciju nakon podnetih prijava funkcioniše dobro, posebno ukoliko se prati od strane predstavnika novinarskih udruženja, međutim ne utiče posebno na sam ishod postupaka i sankcionisanje napadača na novinare;
6. pravna shvatanja određenih načina na koje se izriču pretnje i dalje veoma negativno utiču na novinare, s obzirom na izostanak procesuiranja u velikom broju slučajeva. Novinarke su obeshrabrene i često odustaju od prijavljivanja napada;
7. pritisci i naročito izrečene pretnje kod kojih se utvrdi da izostaje kvalifikacija krivičnih dela postaju sve veća opasnost i problem u bezbednosti novinara. Posebno izdvajamo sve češća targetiranja i prikrivene pozive na napade;
8. pritisci ili pojedinačni napadi na novinarke veoma često prerastaju u određene oblike proganjanja, naročito ukoliko se ne procesuiraju ili sankcionišu;
9. visok je stepen negativnih posledica izrečenih pretnji, izražena sekundarna viktimizacija o kojoj se veoma malo govori i čije posledice ostaju bez rešenja;
10. izostaju osude napada i pritisaka na novinarke od strane predstavnika vlasti. Sa druge strane, čak beležimo i uvećanje broja incidentnih događaja čiji su vinovnici predstavnici posebno izvršne vlasti.

2. PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA NOVINARKI U SISTEMU ZAŠTITE NOVINARA

Opšte preporuke za sve učesnike u procesu zaštite novinara

1. Identifikacija i povezivanje svih relevantnih institucija koje mogu da doprinesu poboljšanju položaja novinarki u sistemu zaštite. Prevencija i adekvatna reakcija nisu mogući bez saradnje svih zainteresovanih strana koje se bave nasiljem nad ženama. Kao jedan od uočenih problema

- javlja se izostanak međusobne saradnje institucija i drugih oblika udruženja koji su veoma aktivni u prevenciji i zaštiti nasilja nad novinarkama;
2. potrebno je uspostavljanje preciznih kriterijuma za praćenje i analizu napada na žene u novinarstvu, pri čemu treba obratiti pažnju na oblasti kojima se novinarke bave, sredine iz kojih napadi dolaze, specifične oblike napada koji se najčešće ponavljaju, posledice;
 3. neophodno je redovno i detaljno praćenje svih onlajn pretnji, napada i pritisaka na novinarke. U okviru procesa beleženja, analize i praćenja potrebno je utvrditi najčešće vrste napada, načine na koji se napadi sprovode, pojedinačne uzroke i posledice kako bi se mogao dobiti potpuni uvid. Redovno praćenje zasad vode jedino specijalizovana udruženja. U tom pogledu, neophodno je ujednačavanje zabeleženih slučajeva sa tužilaštvom i policijom;
 4. potrebna je izrada posebne analize napada na novinarke koji su zasnovani na rodnim razlikama i drugim oblicima diskriminacije, kao i analize rizika ugroženosti novinarki u onlajn okruženju;
 5. jedno od rešenja, koje se ne pojavljuje i kao nužno, moglo bi da bude i izmena i dopuna Krivičnog zakonika kroz uvođenje novih krivičnih dela kao posebnih oblika zaštite novinara, ili sa druge strane proširenje postojećih krivičnih dela sa ciljem posebne zaštite novinara;
 6. neophodna je kontinuirana edukacija građana koja bi obuhvatila podizanje svesti o zabrani diskriminacije novinarki. Edukaciju treba da prate osude članova SRG, institucija RS ali i drugih predstavnika vlasti;
 7. jedno od rešenja moglo bi da bude i organizovanje manjih podgrupa na lokalnom nivou (na sličan način kao i Stalna radna grupa za bezbednost novinara), u čijem radu bi učestvovali lokalni tužioci, službenici policije i novinari. Ovakav vid organizacije povećao bi razumevanje težine posla i problema sa kojima se novinarke suočavaju;
 8. s obzirom na učešće u razmatranju konkretnih onlajn napada, Stalna radna grupa i Radna grupa za izradu Platforme za pritiske trebalo bi da uspostave saradnju sa organizacijama koje pružaju specijalizovanu podršku ženama koje su ugrožene na različite načine. Cilj ove saradnje jeste međusobna razmena iskustava, upoznavanje sa aktuelnim slučajevima i problemima, te razmatranje ideje o uključivanju u rešavanje problema.

Preporuke novinarskim udruženjima

1. Novinarska udruženja treba da održavaju stalne kontakte sa svojim članicama, da ih obučavaju kako da prepoznaju napade i kako da reaguju. Novinarke treba da znaju kako da zaštite svoje profile i lične podatke na internetu, kako da prijave i prate svoje slučajeve. U tom smislu potrebno je: periodično održavanje sastanaka sa novinarkama, realizovati obilaskne i obuke novinarki u lokalnim medijima, povezivanje tužilaca i policijskih inspektora i upoznavanje sa lokalnim novinarima, organizovati zajedničke obuke i razmenu iskustava;
2. razmatranje održavanja sastanaka sa vladinim i parlamentarnim telima, na kojima bi se predstavnici vlasti upoznali sa napadima na novinarke, štetnim posledicama napada, obavezama i odgovornosti, potrebi da se napadi osude;
3. priprema posebnog priručnika za novinare u vezi sa onlajn napadima (sa konkretnim predlozima, na primer uputstvima za sigurniju upotrebu interneta, kako se zaštititi, kako uočiti, kada prijaviti, šta uraditi).
4. predlozi u vezi sa boljom zaštitom treba da obuhvate teme kao što su: odvajanje ličnih od profesionalnih onlajn identiteta, pseudonim ili nadimak koji maskira polne i druge lične odrednice, edukacija u vezi sa štetnim posledicama napada, upoznavanje sa kanalima za prijavljivanje uznemiravanja i napada, direktni i drugi kontakti (Tviter i Fejsbuk), povezivanje sa platformama i sajtovima koji pružaju specijalizovanu zaštitu.

